

Wymywanie zasobów ludzkich barierą rozwoju regionów peryferyjnych (na przykładzie województwa podlaskiego)

Krystyna Zimnoch

Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Katedra Ekonomii i Nauk Społecznych
e-mail: k.zimnoch@pb.edu.pl

DOI: 10.12846/j.em.2013.03.15

Streszczenie

W ciągu dwudziestu lat prowadzenia gospodarki rynkowej w Polsce zmniejszyło się zróżnicowanie międzyregionalne poziomu rozwoju. Szybki rozwój gospodarczy kraju odczuły głównie obszary określane jako metropolitarne. W literaturze przedmiotu zapisano również prognozy wskazujące na utrzymywanie się tendencji szybszego wzrostu gospodarczego i umacniania się pozycji „centrów” w stosunku do regionów peryferyjnych. Dyskutowany aktualnie polaryzacyjno - dyfuzyjny model kładzie nacisk na wewnętrzne źródła rozwoju w regionach peryferyjnych. Najważniejszym czynnikiem staje się wobec tego miejscowy kapitał ludzki. Dla lokalnej polityki regionalnej wielkim wyzwaniem będzie więc zahamowanie trendów migracyjnych drenujących zasoby wykształconych i przedsiębiorczych młodych ludzi z regionów peryferyjnych. Do takich obszarów należy województwo podlaskie, w którym wyraźnie widać wypłukiwanie zasobów kapitału ludzkiego, a wraz z tym i kapitału finansowego. Województwo podlaskie pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego zajmuje przedostatnie miejsce w kraju. W dokumencie rządowym Raport Polska 2030 – wyzwania rozwojowe, uważanym za podstawę tworzenia Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego zostało zaliczone do kategorii B – obszarów peryferyjnych, gdzie rozwój ma przebiegać na zasadzie procesu dyfuzji efektów wzrostowych w centrach. W tak programowanym rozwoju województwa podlaskiego uwidacznia się bariera w postaci efektów wymywania zasobów ludzkich. W województwie podlaskim proces ten następuje od wielu lat. Zjawisko wymywania przejawia się w spadku liczby mieszkańców w poszczególnych podregionach, powiatach i gminach, a szczególnie w spadku odsetka kobiet w grupie wiekowej 19-29 lat w ogólnej populacji, a także w rosnącym odsetku kobiet z tej grupy wiekowej na migracji wewnętrznej i zewnętrznej.

Słowa kluczowe

rozwój regionalny, regiony peryferyjne, kapitał ludzki, wypłukiwanie zasobów, polityka regionalna

Wstęp

Pojęcie efektów wymywania czy wypłukiwania zostało wprowadzone do teorii rozwoju regionalnego przez G. Myrdala w 1957 roku. Oznaczało wszelkie istotne niekorzystne zmiany handlu, migracji, przepływu kapitału, które działają dośrodkowo, wywołując procesy recesyjne w regionach słabiej rozwiniętych i zwiększając ich dystans w stosunku do biegunów wzrostu. Dodatkowym przejawem omawianych procesów jest wysysanie zasobów siły roboczej przez bieguny wzrostu, ujawniające się w saldzie migracji wewnętrznych i zewnętrznych – o dużej wartości dodatniej w centrach i dużej wartości ujemnej w obszarach peryferyjnych. W województwie podlaskim niepokojąca jest struktura zasobu emigrujących; znacznie ponad 50% opuszczających województwo stanowią kobiety. Spośród emigrantów w wieku 20-24 lata wyjeżdża dwa razy więcej kobiet niż mężczyzn. Na początku XXI wieku, miasta województwa podlaskiego odczuwają większy odpływ ludności niż napływ, a to właśnie w miastach, w myśl rozwoju według modelu polaryzacyjnego, skupiać się będą jego źródła.

Celem artykułu jest wskazanie na barierę rozwoju województwa podlaskiego opartą na źródłach endogenicznych, barierę w postaci zmniejszania się zasobów ludzkich. Zasoby pracy i kapitału ludzkiego w tym regionie kurczą się na skutek efektów wymywania. Pomimo świadomości i wzrostu nakładów ponoszonych przez mieszkańców na edukację, efekty tego inwestowania trafiają do centrów. Wraz z wymywaniem zasobów ludzkich odbywa się realna, chociaż niezamierzona redystrybucja dochodów z regionów biedniejszych, z małymi zasobami kapitału, do bogatszych, z dużymi zasobami kapitału i korzystniejszą sytuacją na rynku pracy.

1. Przegląd literatury

Proces rozwoju regionów peryferyjnych można porównać, tak jak zresztą czynią to autorzy niektórych koncepcji rozwoju regionalnego, do procesu rozwoju krajów słabo rozwiniętych, charakteryzujących się brakiem zasobów kapitału, niewielkimi oszczędnościami, niskim poziomem inwestycji, a więc niemożliwością pokonania barier rozwojowych. Prowadzona od lat polityka regionalna okazuje się nieskuteczna, w wielu krajach pogłębia się przestrzenne zróżnicowanie poziomu życia, produkcji, konsumpcji, aktywności społecznej obywateli. Staje się ono jednym z głównych problemów współczesnych gospodarek, a dla polityki społeczno - gospodarczej wyzwaniem prowadzenia strategii optymalnego rozwoju.

Aktualnie przedmiotem dyskusji są koncepcje konwergencji i polaryzacji rozwoju (Churski, 2004). Istota koncepcji konwergencji polega na tym, że w krajach zacofanych, w których wartość kapitału jest niska, dodatkowy nakład kapitału przynosi większy efekt w postaci wzrostu produktu na mieszkańca, niż taki sam dodatkowy nakład w kraju rozwiniętym o większej wartości kapitału. Kraje słabiej rozwinięte powinny importować kapitał, co umożliwi im szybszy rozwój i przybliżenie wielkości dochodów do krajów wysoko rozwiniętych. Czynnikiem takiego rozwoju będą więc czynniki egzogeniczne, konkretnie wzrost postępu technicznego w krajach rozwiniętych. Konwergencja oznacza więc proces początkowo szybszego, w stosunku do silnych, wzrostu słabych gospodarek, co prowadzi w końcu do wyrównywania dochodów na osobę¹.

Prowadzone od początku lat dziewięćdziesiątych badania zbieżności dochodów regionalnych w Europie wskazują raczej na ich polaryzację – czyli dywergencję. Znacznie wcześniej, bo w 1957 roku G. Myrdal przedstawił kompleksową koncepcję rozwoju regionalnego, wskazując złożoność jego czynników i przyczyny różnicowania. O ile neoklasycy „adaptowali” swoje modele rozwoju gospodarki do zjawisk zachodzących na poziomie regionalnym, o tyle Myrdal swoją teorię oparł na praktycznych przesłankach obserwacji, przyjmując podstawowe założenie, że poziom rozwoju regionu jest wypadkową długiego procesu zmian, które kształtują się pod wpływem czynników ekonomicznych, społecznych i kulturowych podlegających kumulowaniu i wzajemnie na siebie oddziałujących.

Model kumulatywnej przyczynowości pokazuje pogłębienie zróżnicowania poziomu regionu w miarę upływu czasu. W gospodarce opartej na zasadzie kumulatywnej przyczynowości zmiana jednej wielkości powoduje zmianę innej wartości. Zmiany te dokonują się w tym samym kierunku, a na zasadzie sprzężeń zwrotnych następuje wzmocnienie ich wzajemnych oddziaływań i uruchomienie kumulatywnej przyczynowości. Zmiany pozytywne kumulują się w procesie rozwoju, zmiany negatywne natomiast stymulują proces recesji. Zjawisko to różnicuje proces rozwoju w przestrzeni, zwiększając dystans ośrodków wzrostu i pozostałych obszarów. Regiony silne stają się jeszcze silniejsze, a w regionach słabszych pogłębia się recesja. Różnicowanie procesu rozwoju w przestrzeni zależy od procesów „rozprzestrzenia” – odśrodkowych,

¹ W literaturze przedmiotu wyróżnia się konwergencję absolutną – osiągnięcie identycznego poziomu dochodów w homogenicznych gospodarkach z podobną stopą oszczędności, potencjałem demograficznym, poziomem technologii; konwergencję warunkową – w gospodarkach niehomogenicznych, z różnym poziomem technologii, edukacji i odmienną polityką – wtedy kraje bogatsze będą rozwijały się szybciej niż biedniejsze; konwergencję klubową – gospodarki bogatsze wykazują zbieżność do wysokiego poziomu dochodów, a biedniejsze do niższego poziomu dochodów.

progresywnych oraz od procesów wymywania – dośrodkowych, regresywnych. Myrdal definiuje efekty wymywania, wypłukiwania (*Backwash effects*) jako wszelkie istotne niekorzystne zmiany przede wszystkim handlu, migracji i przepływu kapitału (Myrdal, 1957).

Myrdal jako pierwszy wskazał na możliwość powstania regionalnych dywergencji w poziomie dochodu i poziomie rozwoju. Równocześnie inni autorzy próbowali stworzyć koncepcje wyjaśniające zróżnicowanie rozwoju regionalnego w przestrzeni. Wymienić można koncepcję biegunów wzrostu z procesami pobudzania i hamowania F. Perrouxa, geograficznych centrów wzrostu z procesami filtracji i infiltracji O. Hirschmana, rdzeni i peryferii J. Friedmana i W. Alonso (Churski, 2008). Opierając się na ich koncepcjach N. Kaldor dokonał modyfikacji modelu Myrdala w postaci nowego modelu kumulatywnej przyczynowości. Proces rozwoju regionalnego polega na tworzeniu się biegunów wzrostu i różnicowaniu się struktury układu ekonomicznego poprzez jego polaryzację, cyklicznym powstawaniu, ewolucji i zanikaniu biegunów wzrostu oraz rozprzestrzenianiu się innowacji oraz impulsów rozwojowych.

Zróżnicowanie przestrzennego rozwoju nowa geografia ekonomiczna interpretuje przyjmując za punkt wyjścia tezę, że dochody wyrównują się między regionami wolniej niż wynika to z neoklasycznego modelu wzrostu gospodarczego. Model ten opiera się na prawie malejących przychodów, które zakłada, że im więcej się inwestuje, tym mniejsze są przychody osiągane z ponoszenia kolejnych porcji nakładu. Nowa geografia ekonomiczna upatruje w tym szansę dla słabiej rozwiniętych regionów, cechujących się niższym poziomem zainwestowania. Jednocześnie rozpatruje powody, dla których inwestorzy mimo wszystko niechętnie wybierają tego typu jednostki przestrzenne jako miejsce lokalizacji swoich przedsięwzięć, a jeśli już je wybiorą, to nie osiągają tego, na co liczyli (Kuciński, 2009).

Jednakże procesy ekonomiczne związane z globalizacją prowadzą do dalszego szybkiego wzrostu zróżnicowań regionalnych w rozwoju społecznym i gospodarczym, dokumentują to między innymi liczne opracowania OECD i KE. Dlatego też wspieranie przewag konkurencyjnych regionów niezbędnych do udziału w globalnej rywalizacji poprzez optymalne wykorzystanie endogennych potencjałów uznawane jest za główny cel współczesnej stawia polityki regionalnej. Drugim istotnym wyzwaniem jest skuteczne przeciwdziałanie procesom marginalizacji zachodzącym na obszarach, na których kumulują się negatywne zjawiska społeczno-gospodarcze na skalę, która wymaga podjęcia szczególnej interwencji (Gorzela, 2007). W perspektywie połowy wieku, od czasu pojawienia się teorii Myrdala, te negatywne zjawiska to nie tylko wymywanie czy wypłukiwanie zasobów, ale i „odrywanie się” centrów - metropolii od ich otoczenia. Globalizacja rozumiana jako umiędzynarodowienie produkcji i kon-

sumpcji, staje się wtedy procesem zachodzącym tylko w biegunach wzrostu, pozostawiając peryferia poza swoim zasięgiem. O ile wymywanie zasobów oznacza dla regionów peryferyjnych ponoszenie kosztów rozwoju centrów, jednakże z pewnym prawdopodobieństwem promieniowania rozwoju w kierunku odśrodkowym, to „odrywanie się” przynosi powstanie braku jakichkolwiek powiązań między tak wyróżnionymi obszarami. Zwiększa się polaryzacja rozwoju w układach terytorialnych, ponieważ tylko niektóre miejsca - głównie metropolie, ale także i niektóre specyficzne mniejsze ośrodki, łatwo dostępne oraz o wysokich walorach jakościowych - oferują warunki lokalizacji odpowiadające szybko rosnącemu segmentowi wysokiemu, co zwiększa dynamikę ich rozwoju do poziomów w zasadzie nieosiągalnych przez większość pozostałych układów terytorialnych. Ponadto, metropolie – koncentrujące ludzi „twórczych” „odrywają się” od swojego otoczenia, to bowiem nie jest w stanie dostarczyć metropolii zasileń wysokiej jakości, które uzyskuje ona w globalnej sieci metropolitalnej. Metropolie stają się silniej powiązane ze sobą niż z otaczającym je zapleczem. Następuje osłabienie lub zerwanie związków gospodarczych metropolii z jej regionalnym zapleczem, które staje się metropoliom funkcjonalnie niepotrzebne (Jalowiecki, 2007). Uniezależnienie się metropolii od ich regionalnego zaplecza zachodzi zwłaszcza w gospodarce informacyjnej. Rozprzestrzenianie się rozwoju z metropolii jest słabe i ma ograniczony zasięg, przeważają efekty wymywania. Prowadzi to do marginalizacji otaczających regionów, a różnice między metropolią jako centrum i peryferiami ulegają pogłębieniu (Smętowski, 2007). Najważniejszym pytaniem jest to, jak będą się zmieniały te relacje w następnych 10-20 latach. Czy wraz z szybkim rozwojem obszarów metropolitalnych w Polsce będzie postępowało ich odrywanie się od zaplecza regionalnego i czy jest to proces nieuchronny, czyli, czy nie da się go za pomocą odpowiedniej polityki regionalnej odwrócić? (Domański, 2008).

Odpowiedź, zdaniem autorki artykułu, jest raczej pesymistyczna, bo tak należy ocenić stan w wielu polskich gminach – gdzie nie ma już szkoły, ośrodka zdrowia, poczty, posterunku policji, połączeń komunikacyjnych z miastem powiatowym czy wojewódzkim. Taką marginalizację obszarów widać szczególnie na Podlasiu. Mając świadomość nieuchronności zmian strukturalnych w gospodarce, prowadzących do zjawiska masowości produkcji i konsumpcji, co oznacza z kolei zmiany w przestrzennej strukturze gospodarczej – koncentrację działalności ludzkiej, nie można pozostawiać problemów rozwoju obszarów peryferyjnych poza priorytetami polityki regionalnej. Przeciwdziałanie wyludnianiu się obszarów wschodniej Polski powinno być traktowane jako jeden z jej priorytetów. Ze względów strategicznych nie powinna pomijać tego celu także polityka centralna.

2. Metoda badań

Do pokazania efektów wymywania zasobów autorka wykorzystała analizę danych statystycznych, jakich dostarczyły dwa ostatnie Narodowe Spisy Powszechne (NSP) – w 2002 i 2011 roku. W okresie międzyspisowym dane o ludności były szacowane na podstawie spisu 2002 roku. Wyniki NSP 2011 urealniły zmiany ludnościowe, co ma szczególne znaczenie wobec nasilenia się zmian demograficznych spowodowanych wejściem Polski do UE i procesami globalizacji. Dane NSP 2011 są wykorzystywane w roczniku statystycznym GUS 2012. Rocznik Statystyczny 2004 podaje dane dla roku 2003, natomiast rocznik statystyczny 2012 – dane dla roku 2011.

3. Wyniki badań

Wymywanie zasobów w województwie podlaskim przejawia się w:

- spadku liczby mieszkańców w poszczególnych podregionach, powiatach i gminach;
- spadku odsetka kobiet w grupie wiekowej 19-29 lat w ogólnej populacji;
- rosnącym odsetku kobiet z tej grupy wiekowej na migracji wewnętrznej i zewnętrznej.

Liczba ludności województwa podlaskiego systematycznie spada, chociaż ostatni spis pokazał niewielki wzrost liczby mieszkańców, ale w ciągu o dekady 2001-2011 ubyło 10 tys. mieszkańców. Największe spadki następują w powiecie bielskim, hajnowskim, sokólskim i siemiatyckim (tab. 1).

Tab. 1. Ludność w województwie podlaskim według podregionów i powiatów (stan 31 grudnia)

Rok \ Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2011	2003=100
Województwo	1205117	1 202 425	1 199 689	1 196 101	1 192 660	1 191 470	1 200 982	99,66
Powiaty podregion białostocko-suwalski*								
Augustowski	59081	59062	58995	58975	58867	58872	59976	101,51
Białostocki	138665	139084	139942	137282	138004	138852	143701	103,63
Bielski	61158	60808	60273	59764	59301	58922	58495	95,65
Hajnowski	49476	48956	48435	47830	47224	46787	46584	94,15
Moniecki	43771	43389	43111	42836	42668	42571	42745	97,66
Sejneński	21586	21461	21452	21235	21170	21120	21039	97,47
Siemiatycki	49850	49180	48816	48474	47998	47617	47791	95,87

cd. Tab. 1.

Sokółski	74119	73386	72760	72046	71543	71031	71678	96,71
Suwałki	35535	35361	35220	32548	35139	35144	36211	101,90
Miasta na prawach powiatu								
Białystok	291931	292150	291823	294830	294143	294153	294298	100,81
Suwałki	69014	69113	69268	69246	69281	69554	69210	100,28
Powiaty podregion łomżyński*								
Grajewski	50739	50461	50261	49921	49663	49506	49446	97,45
Kolneński	40182	40034	39809	39660	39387	39244	39990	99,52
Łomżyński	50929	50822	50880	50896	51013	50840	52181	102,46
Wysokoma- zowiecki	60189	30201	59912	59600	59542	59413	59471	98,81
Zambrowski	45135	45077	44913	44871	44681	44540	45096	99,91
Miasto na prawach powiatu								
Łomża	63757	63880	63819	63387	63036	63304	63070	98,92

* dane za 2011 roku podane są w poprzednim układzie podregionów

Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Rocznik...*, 2004 do 2012; *Województwo...*, 2004 do 2012; *Ludność...*, 2013).

Powiaty te charakteryzuje również najniższy odsetek kobiet w wieku 19-29 w ogólnej populacji. O ile w całym województwie odsetek tej grupy wiekowej niewiele odbiega od średniej krajowej, to w przypadku miasta wojewódzkiego jest on wyższy, niepokoi jednak ciągle spadek tego odsetka z 10,54 w 2003 roku do 9,22 w 2011 roku (tab. 2). Spadek ten rozpoczyna się w 2004 roku i wyraźnie wynika z emigracji zewnętrznej, choć dla grupy kobiet w wieku 19-24 lata ważnym czynnikiem decydującym o odpływie pozostaje wyjazd na studia do znaczących w krajów ośrodków.

Tab. 2. Udział kobiet w wieku 19-29 lat w populacji (stan 31 grudnia), [%]

Rok Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2011
Województwo	8,42	8,60	8,71	8,78	8,85	8,88	8,47
Powiaty podregion białostocko-suwałski*							
Augustowski	7,90	8,05	8,19	8,23	8,39	8,63	8,21
Białostocki	8,09	8,33	8,45	8,59	8,69	8,67	8,35
Bielski	6,76	7,03	7,23	7,47	7,68	7,85	7,73
Hajnowski	6,42	6,79	6,94	7,14	7,28	7,37	7,00

cd. Tab. 2.

Moniecki	7,59	7,70	7,93	8,07	8,36	8,50	8,35
Sejneński	7,72	7,87	7,93	7,93	8,04	8,15	7,81
Siemiatycki	6,96	7,11	7,32	7,40	7,56	7,83	7,58
Sokółski	7,47	7,73	7,94	8,03	8,24	8,29	7,83
Suwałski	7,07	7,16	7,42	8,48	8,26	8,38	8,33
Miasta na prawach powiatu							
Białystok	10,54	10,54	10,43	10,26	10,04	9,87	9,22
Suwałki	8,74	9,03	9,17	9,21	9,34	9,27	9,11
Powiaty podregion łomżyński*							
Grajewski	8,42	8,77	9,03	9,05	9,15	9,21	8,53
Kolneński	7,82	8,08	8,26	8,39	8,48	8,54	8,44
Łomżyński	7,45	7,57	7,82	8,13	8,31	8,59	8,19
Wysokomazowiecki	7,45	15,40	7,98	8,21	8,39	8,54	8,05
Zambrowski	7,87	8,20	8,30	8,46	8,71	8,83	8,29
Miasto na prawach powiatu							
Łomża	9,02	9,20	9,36	9,35	9,40	9,44	9,09

* dane za 2011 roku podane są w poprzednim układzie podregionów

Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Rocznik...*, 2004 do 2012).

Województwo podlaskie zawsze charakteryzował odpływ ludności ze wsi i napływ do miast. Procesy te wynikające z urbanizacji i zmian struktury zatrudnienia oraz struktury popytu na pracę towarzyszą rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Jednakże w początkowych latach XXI wieku obserwuje się w opisywanym województwie, w miastach na prawach powiatu, zjawisko ujemnego salda migracji wewnętrznych i zagranicznych. W Białymstoku, Łomży i Suwałkach odpływ ludności na pobyt stały jest większy niż napływ. W 2004 roku ujemne saldo migracji dla Białegostoku i Suwałk wzrasta prawie o 50%, w przypadku Łomży z takim wzrostem mamy do czynienia w 2006 roku. Wzrost ujemnego salda migracji występuje do 2007 roku, w 2008 roku zmniejsza się skala odpływu ludności z wymienionych miast, na co niewątpliwie miała wpływ pogarszająca się sytuacja na rynkach pracy Unii Europejskiej, a także na krajowym rynku pracy - jako skutek trwającego kryzysu finansowego. Kolejne lata pokazują jednak ponowny wzrost tego salda (tab. 3).

Tab. 3. Migracje wewnętrzne i zagraniczne ludności w miastach na prawach powiatu w województwie podlaskim

Rok Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2011
Województwo							
Napływ	13531	13180	12624	14132	14421	11428	12373
Odływ	15425	14835	14565	16970	16949	13125	14347
Saldo	-1894	-1655	-1941	-2838	-2528	-1698	-1974
Białystok							
Napływ	2973	2918	2737	3168	2783	2350	2734
Odływ	3092	3146	3031	3418	3420	2687	3148
Saldo	-119	-228	-294	-250	-637	-337	-414
Łomża							
Napływ	672	595	570	557	598	570	506
Odływ	881	878	893	1077	974	718	846
Saldo	-209	-283	-323	-520	-376	-148	-340
Suwałki							
Napływ	716	690	730	802	629	619	693
Odływ	788	825	868	1081	928	769	838
Saldo	-72	-135	-138	-279	-299	-150	-145

Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Rocznik...*, 2004 do 2012).

Niezwykle ważnym zagadnieniem jest kształtowanie się struktury wiekowej i struktury według płci emigrujących. Jeśli szczegółowo analizować samą grupę kobiet, to około 40% wyjeżdżających stanowią kobiety w wieku 20 -29 lat. Nieco mniejszy jest odsetek kobiet w wieku 20-24 lata – choć w roku 2008 jest to prawie 12 %. Natomiast kobiety w wieku 25-29 lat stanowią nawet ponad 57% wyjeżdżających. Analiza okresu 2003 – 2011 pokazuje, że znacznie ponad 50% wyjeżdżających z województwa stanowią kobiety, w roku 2011 jest to ponad 55% wszystkich wyjeżdżających. Ogólnie w grupie wiekowej 20-29 lata bezwzględny odływ kobiet jest większy niż mężczyzn. Szczególnie widać to w grupie wiekowej 20-24 lata, wyjeżdżających kobiet jest tu ponad dwa razy więcej niż mężczyzn, np. w roku 2007 wyjechało poza granicę województwa 1.519 kobiet w tym wieku, mężczyzn natomiast - 569, podobnie dla roku 2008 – 1.470 kobiet i 460 mężczyzn. Taki obraz struktury emigrujących z województwa wynika przede wszystkim z mniejszej oferty pracy dla kobiet w grupie wiekowej 20-24 lata. W tym wieku również podejmowane są decyzje co do miejsca dalszego kształcenia i potem podjęcia pracy. W następnej

grupie 25-29 lat zwiększa się już liczba wyjeżdżających mężczyzn, chociaż i w tej grupie kobiety mają bezwzględną przewagę (tab. 4).

Tab. 4. Migracje wewnętrzne w województwie podlaskim według wieku i płci

Wyszczególnienie \ Rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2011
Odptyw ogółem	14874	14342	14000	15732	16188	12458	13760
Odptyw kobiet K	8092	7764	7736	8666	8999	7160	7618
Odptywu K	54,40	54,13	55,26	55,09	55,59	57,47	55,36
Odptyw kobiet 20-24	1529	1427	1457	1523	1519	1470	1164
Odptywu K 20-24	10,28	9,95	10,41	9,68	9,38	11,80	8,46
K20-24 do odptywu K	18,90	18,38	18,83	17,57	16,88	20,53	15,28
Odptyw K 25-29	1659	1593	1652	1901	2001	1645	1970
Odptyw K 25-29	11,15	11,11	11,80	12,08	12,36	13,20	14,32
K25-29 do odptywu K	20,50	20,52	21,35	21,94	22,24	22,97	25,86
Odptyw mężczyzn 20-24 M	698	718	650	649	569	460	464
Odptywu M 20-24	4,69	5,01	4,64	4,13	3,51	3,69	3,37
Odptyw M 25-29	1278	1194	1248	1417	1427	996	1299
Odptyw M 25-29	8,59	8,33	8,91	9,01	8,82	7,99	9,44

Źródło: opracowanie własne na podstawie (*Rocznik...*, 2004 do 2012).

Wymywanie zasobów, wyludnianie się terenów wschodniej Polski ma swoje historyczne przyczyny. Wspomnieć należy o emigracji po powstaniach narodowych, ale także o represjach i wywózkach na Syberię w czasie i po drugiej wojnie światowej, których mieszkańcy Podlasia doznali ze strony komunistycznych władz radzieckich. Współcześnie przyczynia się do tego także globalizacja oraz prowadzona polityka regionalna. Stan infrastruktury województwa powoduje, że stolica kraju i wyróżnione bieguny wzrostu stają się coraz bardziej oddalone. Polityka regionu w dziedzinie transportu jest ciągle mało skuteczna, a decyzje w sprawie budowy lotniska w Białymstoku nie mogą zapaść od dwudziestu lat. Chociaż z punktu widzenia mieszkańców peryferii stan dróg, którymi je opuszczają nie jest istotny, to dla inwestorów zewnętrznych może to być decydująca przeszkoda.

Przeszkody w pokonaniu bariery wymywania zasobów ludzkich tkwią także w przyjmowaniu przez lokalne samorzady stereotypowych rozwiązań administracji rządowej i powielaniu w lokalnych strategiach rozwoju wytycznych ministerstwa rozwoju regionalnego. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020 (*Strategia...*, 2013) problemy demograficzne regionu ujmuje dopiero w trzecim Celu Strategicznym - Jakość życia, a w celu operacyjnym 3.1. Zmniejszenie negatywnych

skutków problemów demograficznych znajduje zapis: „Problemy demograficzne, takie jak spadek liczby ludności, starzenie się społeczeństwa, presja migracyjna, dysproporcje w rozmieszczeniu siły roboczej, wskazywane są jako kluczowe wyzwania polityki społeczno-gospodarczej nie tylko na poziomie europejskim, krajowym, ale także regionalnym. W odniesieniu do województwa podlaskiego niewątpliwie jednym z głównych problemów jest ujemne saldo migracji oraz prognozowany dalszy spadek liczby ludności. W świetle powyższych zagrożeń nieuniknione jest podjęcie działań mających na celu neutralizowanie efektów zmian demograficznych, w tym podtrzymanie aktywności zawodowej i społecznej, w szczególności osób starszych, rozwój usług opiekuńczych i opieki długookresowej nad osobami zależnymi, rozwój infrastruktury związanej z czasem wolnym z uwzględnieniem potrzeb osób starszych. Istotnym obszarem działania będzie tworzenie warunków sprzyjających godzeniu ról rodzinnych i zawodowych, w tym poprzez rozwój systemu opieki nad dziećmi. Należy poprawić dostępność oraz jakość edukacji przedszkolnej. Przy stale zmniejszającej się liczbie osób w wieku edukacji szkolnej sektor edukacji formalnej będzie musiał się dostosować do zapewnienia usług i poprawy jakości kształcenia ustawicznego. Metodą łagodzenia skutków niżu demograficznego jest także zwiększanie uczestnictwa w rynku pracy, tworzenie elastycznych warunków pracy, w tym zatrudnienia w niepełnym wymiarze godzin bądź telepracy oraz pomoc pracownikom, zwłaszcza starszym, w nabyciu i podtrzymaniu umiejętności i kwalifikacji niezbędnych do pracy.” (Strategia..., 2013). A rozdziale kończącym strategię Wyzwania województwa podlaskiego jest zapis: „W najbliższych latach Podlasie będzie dysponowało relatywnie dużą liczbą młodych ludzi, którzy powinni być jak najlepiej przygotowani do konkurowania na rynkach pracy. Odpowiednie kompetencje do pracy mieszkańców to większa konkurencyjność istniejących przedsiębiorstw, możliwość tworzenia małych przedsiębiorstw oraz atrakcyjność inwestycyjna województwa.” (Strategia..., 2013). Wykorzystanie tego zasobu ludzkiego będzie możliwe pod warunkiem, że ci młodzi ludzie nie opuszczą Podlasia i, że wraz z nimi nie odpląną dotacje oświatowe i nakłady finansowe i niefinansowe rodzin na ich wychowanie i wykształcenie.

Tymczasem województwo podlaskie po prostu się wyludnia, tak jak opolskie ma największe ujemne saldo migracji w kraju. Zarząd województwa opolskiego rozpoczął prace nad przygotowaniem Programu Specjalnej Strefy Demograficznej dla województwa opolskiego, czyli obszaru objętego specjalnym programem działań przeciwdziałających dalszemu wyludnianiu, funkcjonującego na wzór działających już specjalnych stref ekonomicznych - stworzonych przez państwo i wspierających rozwój gospodarki.

Podsumowanie

Polityka regionalna województwa podlaskiego powinna także tworzyć i wykorzystywać wszelkie możliwe narzędzia powstrzymujące odpływ zasobów pracy i kapitału ludzkiego. Młodych ludzi można zatrzymać, oferując im taką ofertę dalszego kształcenia, która przyniesie efekty w postaci znalezienia na rynku pracy zgodnej z wykształceniem. Podlaskie na przykład jako region rozwiniętego przemysłu mleczarskiego nie ma zaplecza naukowego dla tego sektora i odpowiedniej bazy dydaktycznej przygotowującej do pracy w branży mleczarskiej. Realizowane są za to różne kierunki studiów, których absolwenci wyjeżdżają do pracy w innych regionach, dostarczając tam niejako kapitału ludzkiego przy zerowych nakładach.

Innym narzędziem możliwym do wykorzystania wydaje się być regionalny system stypendialny skierowany do najlepszych absolwentów szkół średnich regionu podejmujących studia na lokalnych uczelniach. Natomiast dla tych młodych ludzi, którzy jako absolwenci uczelni ogólnopolskich powróciliby do rodzinnego województwa, bądź pochodząc z innego województwa, podjęliby tu pracę, można wprowadzić ulgi podatkowe i preferencyjne kredyty na mieszkania. Polityka regionalna powinna także wykorzystywać otwartość i przedsiębiorczość młodych obywateli, wprowadzając odpowiednio mniej restrykcyjne obciążenia związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, a więc na przykład okresowe zwolnienia podatkowe i ograniczenie obowiązku świadczeń społecznych jedynie do powszechnych ubezpieczeń zdrowotnych. Niewątpliwie przyczyniłoby się to do wzrostu aktywności gospodarczej w postaci rosnącej liczby firm w regionie i przyspieszenia tempa rozwoju regionu. Autorka artykułu jest świadoma tego, że propozycje te wymagają zmian w przepisach o finansach publicznych i zasad ich realizacji w układzie regionalnym. Niewątpliwie jednak decentralizacja budżetu i systemu podatkowego uwzględniałaby uwarunkowania regionu i ostatecznie przyczyniłaby się do podniesienia jakości życia mieszkańców.

Literatura

1. Bański J. (2002), *Typy ludnościowych obszarów problemowych*, w: Bański J., Rydz E. (red.), *Spoleczne problemy wsi, Studia Obszarów Wiejskich*, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa
2. Churski P. (2004), *Rozwój regionalny w warunkach transformacji gospodarczej i integracji europejskiej*, w: Ciok S., Ilnicki D. (red.), *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Regionalny wymiar integracji europejskiej*,

- t. VIII/1, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
3. Churski P. (2008), *Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską*, Wydawnictwo UAM, Poznań
 4. Domański B., *Rozwój polskich metropolii a regiony peryferyjne-bezpowrotna separacja czy współzależność rozwoju?*, <http://www.geo.uj.edu.pl/zaklady/zrr/publikacje/pdf/Rozwoj%20polskich%20metropolii%20a%20regiony%20peryferyjne%20B%20Domanski.pdf> [02.07.2013]
 5. Gorzelak G., *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej*, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/Documents/b6c4cbb0d3e443de8a38f348431fc45cGorzelak.pdf [02.07.2013]
 6. Herbst M., Milczarek-Andrzejewska D. (2010), *Jak wspierać słabsze regiony. Solidarność i spójność regionalna w Raporcie Polska 2030*, „Realia i co dalej”, Studia i materiały 2 (17), http://realia.com.pl/pdf/4_2009/04_04_2009.pdf. [02.07.2013]
 7. Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz, [http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/raport_strategiczne_intervencje/Documents/zam_104Domański B., Rozwój j polskich metropolii a regiony peryferyjne-bezpowrotna separacja czy współzależność rozwoju?2_internet_calosc.pdf](http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/raport_strategiczne_intervencje/Documents/zam_104Domański%20B.,%20Rozwój%20j%20polskich%20metropolii%20a%20regiony%20peryferyjne-bezpowrotna%20separacja%20czy%20współzależność%20rozwoju?2_internet_calosc.pdf). [02.07.2013]
 8. Jałowiecki B. (2007), *Metropolie jako bieguny wzrostu*, w: Gorzelak G. (red.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa
 9. Kuciński W. (2009), *Geografia ekonomiczna*, Oficyna Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Kraków
 10. *Ludność w województwie podlaskim w 2012 roku* (2013), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok
 11. Myrdal G. (1957), *Economic theory and underdeveloped regions*, Duckworth, Londyn, cyt. za: Fujita N. (2006), *Myrdal's Theory of Cumulative Causation*, *Evolutionary and Institutional Economics Review* 3 (2), http://www.jstage.jst.go.jp/article/eier/3/2/275/_pdf [02.07.2013]
 12. Nazarko J., Kędzior Z. (red.), (2010), *Uwarunkowania rozwoju nanotechnologii w województwie podlaskim. Wyniki analiz STEEPVL i SWOT*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok
 13. *Raport Polska 2030 – wyzwania rozwojowe*, <http://www.polska2030.pl> [02.07.2013]
 14. *Roczniki statystyczne województwa podlaskiego* (2004-2012), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok

15. Sadowski A. (2001), *Społeczne problemy miejscowości północno-wschodniej Polski w procesie transformacji*, Instytut Socjologii Wydziału Historyczno-Socjologicznego Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok
16. Smętowski M. (2007), *Nowe relacje metropolia-region w gospodarce informacyjnej na przykładzie Warszawy i Mazowsza*, w: Gorzelak G. (red.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa
17. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020 (2013), Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok
18. Strzelecki Z. (1999), *Założenia i zasady polityki regionalnej*, w: *Polityka regionalna w rozwoju obszarów wiejskich*, SGGW, Warszawa
19. *Województwo podlaskie – podregiony powiaty, gminy* (2004-2012), Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok

The backwash effects as a barrier to the development of peripheral regions on the example Podlaskie Province

Abstract

Podlaskie Province in terms of level of socio-economic development takes place before the last one in the country. For the government document "Report Poland 2030 - Development Challenges", considered the foundation for developing the National Strategy for Regional Development, Podlaskie was assigned to Category B - peripheral areas where development is to proceed on a process of diffusion effects in the growth centers. This means that only the use of endogenous sources of growth in the form of internal resources of the region. And abandoning redistributive practices in regional policy. This development program has its limitations. One of them is the effect of 'leaching' of human resources. The concept of the *backwash effect* was introduced to the theory of regional development by G. Myrdal in 1957. G. Myrdal by backwash effect means any significant adverse changes in trade, migration, capital movements, which operate centripetally causing recessionary processes in less developed regions and increasing their distance in relation to the growth poles. In the province of Podlaskie the backwash effect is the ongoing process for many years. This phenomenon manifests itself in a fall in the number of inhabitants in the different subregions, counties and municipalities, the decline in the percentage of women in the age group from 19 to 29 in the general population and the growing proportion of women in this age group in the external and internal migration. An additional manifestation of these processes is "sucking" of labor resources through the poles of growth, revealing a balance of internal and external migration - with a large positive value in the centers and a large negative value

in remote areas. Among those who emigrate, leaving the Podlaskie Province over 57% are women. Among immigrants aged 20-24 is two times more women than men. At the beginning of the XXI century, the towns and cities of Podlaskie have a greater outflow than inflow of population. But under a polarizing development model of growth cities are its main source. This article aims to identify barriers to the development of Podlaskie based on endogenous sources, as their resources, especially when labor resources and human capital are shrinking due to the backwash effects. Despite the expenditure incurred by residents for education, the effects of this investment goes to the center along with the 'washing' of human resources. That is redistribution of income from poorer regions, with small resource capital to richer with large pools of capital and favorable labor market situation.

Keywords

regional development, the outermost regions, human capital, leaching of resources, regional policy